

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

“BOBURNOMA” – BEBAHO YODGORLIK

Xolmatov Adusattor Xayrullo o‘g‘li

Namangan davlat pedagogika instituti Tarix yo‘nalishi talabasi

E-mail: gmgmdnill@gmail.com

Ilmiy rahbar: Xaydarov Zaxriddin Bobur Umarovich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, t.f.n.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18704477>

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir, shoir, sarkarda va davlat arbobi Zahiriddin Muhammad Boburning hayot-faoliyati va jahon adabiyoti va tarixshunosligi uchun noyob yodgorlik bo‘lgan – “Boburnoma” asari haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Bobur Mirzo, temuriylar, Andijon, Hindiston, Boburiylar imperiyasi, “Boburnoma”, turkiy til, tarixiy-geografik asar.

Аннотация: В данной статье представлена информация о жизни и деятельности великого мыслителя, поэта, полководца и государственного деятеля Захириддина Мухаммада Бабура, а также о его уникальном произведении «Бабур-наме», которое является ценным памятником мировой литературы и историографии.

Ключевые слова: Бабур Мирза, Тимуриды, Андижан, Индия, Империя Великих Моголов, «Бабур-наме», тюркский язык, историко-географическое произведение.

Abstract: This article provides information about the life and activity of the great thinker, poet, military leader, and statesman Zahiriddin Muhammad Babur, as well as his unique work Baburnama, which is considered a valuable monument of world literature and historiography.

Keywords: Babur Mirza, Timurids, Andijan, India, Mughal Empire, Baburnama, Turkic language, historical and geographical work.

Zahiriddin Muhammad Bobur* (1483 – 1530) – o‘zbek tarixi va mumtoz adabiyotining yirik vakili, buyuk shoir, tarixchi, geograf, davlat arbobi, iste’dodli sarkarda, boburiylar sulolasi asoschisi, temuriy shahzoda. Bobur o‘z davrining buyuk shaxslaridan biridir. Uning she’rlari, ruboiylari o‘z

* Bobur taxallusi, to‘liq ismi Zahiriddin Muhammad ibn Umarshayx Mirzo.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

vaqtida va hozir ham sevib oqilmoqda. Zahiriddin Muhammad Bobur qalamiga mansub asarlaridan eng mashhuri – “Boburnoma” dir.

Boburnoma“ o‘zida bayon qilingan voqealar jarayoniga ko‘ra 3 qismga: Boburning Movarounnahr (1494 – 1504), Afg‘oniston (1504 – 1524) va Hindiston (1524 – 1530)dagi hukmdorlik davriga bo‘linadi:

Birinchi qismda Boburning otasi – temuriylarning Farg‘ona ulusi hokimi Umarshayx Mirzo (1461 – 1494) xususida hamda Boburning Farg‘ona taxtiga o‘tirishi (1494-yil iyun), ammo Temuriylar davlatida avj olgan taxt uchun kurash oqibatida o‘z ulusidan mahrum bo‘lishi (XV asr 90-yillari), Samarqand uchun Shayboniyxonga qarshi olib borgan jang- u jadallari (1497–1501)ning behuda ketishi va nihoyat, toj-u taxtdan butunlay ajrab, Hisor tog‘lari orqali taxminan 250 navkar bilan Afg‘onistonga yuz tutishi (1504) haqidagi voqealar batafsil zikr qilingan.

Ikkinchi qismda Boburning Kobulni zabt etgani, so‘ng u yerda mustaqil davlat tuzgani (1508), Eron shohi Ismoil Safaviyning harbiy yordami bilan Samarqandni yana ishg‘ol qilgani (1511), lekin shayboniylar (Ubaydulla Sulton, Muhammad Temur Sulton va Jonibek Sulton)dan yengilib (1512), Kobulga qaytgani, keyin esa Hindistonni zabt etishga hozirlik ko‘ra boshlagani xususidagi voqealar bayon etilgan.

Uchinchi qism esa Boburning Dehli sultoni Ibrohim Lo‘diyini mag‘lub etib (qarang Panipat janglari), Shimoliy Hindistonni bosib olgani (1526) va Boburiylar davlatini barpo qilgani haqidagi ma’lumotlardan iborat [1. – B. 34].

“Boburnoma” – adabiy va tarixiy ahamiyatga molik asar. Unda o‘z davridagi ko‘plab kishilarning turli vaziyatlardagi kechinmalari, Osiyoning ko‘plab tog‘lari, daryolari, o‘rmon va cho‘llari, iqlimi, aholisi, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy ahvoli haqidagi ma’lumotlar jamlangan. “Boburnoma” – o‘zbek nasrining go‘zal namunasi. Ungacha Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari muqaddimasida, Rabg‘uziy ijodida nasr namunalari uchrar edi. Alisher Navoiy uni yuqori pog‘onaga olib chiqdi. Biroq “Boburnoma” bu borada o‘zbek nasrining o‘ziga xos kashfiyoti sifatida yuz ko‘rsatdi. Asarda tarixning Bobur yashab o‘tgan davri voqelari ifodalangan. Bu voqealar Andijon, Samarqand, Xo‘jand, Hirotdan boshlab Kobul va Agragacha bo‘lgan qamrovga ega [2. – B. 6-7.]. Ya’ni unda O‘rta Osiyodan boshlab Hindistongacha bo‘lgan masofadagi deyarli 50 yillik voqealar haqqoniy ifoda va bahosini topgan. “Boburnoma”dagi voqealar bayoni aniq, ixcham va lo‘nda, ta’sirchan, eng muhimi, hayotiy haqiqatga mos va muvofiqligi bilan e’tiborlidir. Bobur voqealar bayonida tabiat tasviriga, ayrim joylar tavsifiga, alohida kishilarning ta’riflariga jiddiy ahamiyat

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

beradi. Asarda o‘sha davr kishilarining haqqoniy, realistik tasviri berilgan. Bu narsa Boburning bergan ma’lumotlaridagi ishonchlilikni ta’minlagan.

Asar bilan yaxshi tanishish Bobur xarakterini, undagi fazilatlar manbalarni aniqlashga imkon beradi. Bobur o‘z otasi haqida shunday yozadi: “...hanafiy mazhabliq, pokiza e’tiqodliq kishi edi... Ravon savodi bor edi” [2. – B. 72.]. Bobur ko‘plab hukmdorlar, mamlakat boshliqlari haqidagi tarixiy faktlarni muhrlab qoldirgan. Amir Temur, Umarshayx, Mirzo Ulug‘bek, Husayn Boyqaro, Shayboniyxon, Badiuzzamon, Muzaffar Mirzo singari davlat boshliqlarining siyosiy-ijtimoiy faoliyatlariga baho berilgan. Boburning o‘zi har qanday holatda, hatto urush-taloshlar avj olib turganida ham adolat mezonini qattiq tutgan. Jumladan, (1503–1504) yillar voqealari bayonida shu holat kuzatiladi [4]. Qunduz shahri atrofida Xisravshohning askarlari ancha betartiblikka, zulm va zo‘ravonlikka o‘rgangan edilar. Ular Boburga qo‘shilganidan keyin ham bu odatlarini tashlamaydi. Bir navkar “...birovning bir ko‘za yog‘ini tortib olg‘on uchun eshikka kelturub tayoqlattim, tayoq ostida o‘q joni chiqdi. El bu siyosattin tamom bosildilar”, – deb ta’kidlaydi Boburning o‘zi.

Asarda o‘simliklar va hayvonot olami haqidagi nodir ma’lumotlar ham jamlangan, adib Afg‘onistondagi Dashti Shayxda o‘ttiz uch xildagi bir-birini takrorlamaydigan lola turlari haqida gapiradi. “Boburnoma”da adabiyot va san’at ahli, ilm-ma’rifat kishilariga ham munosib o‘rin berilgan. Unda Abdurahmon Jomiy, Shayxim Suhayliy, Husayn Ali Tufayliy, Sayfiy Buxoriy, Mir Husayn Muammoiy, Mullo Muhammad Badaxshiy, Yusuf Badiiy, Ohiy, Muhammad Solih, Hiloliy, Ahliy, Alisher Navoiy, Binoiy va boshqa so‘z ustalari haqida maroqli hikoyalar mavjud.

Kotiblardan Sulton Ali Mashhadiy, musavvirlardan Kamoliddin Behzod, Shoh Muzaffar, musiqa ustalaridan Qul Muhammad Udiy, Shayxi Noyiy, Shohquli G‘ijjakiy va boshqalarni faxr va iftixor bilan tilga oladi. Bu o‘rinda adibning Alisher Navoiy haqidagi ma’lumotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Asarda Navoiy siymosiga bir necha marotaba murojaat qilinganini kuzatish mumkin. Ular orasida Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlari, Navoiyning shaxsiyati, uning ijodi, adibning badiiy ijod va ijodkorlarga bo‘lgan munosabati haqida ko‘plab qimmatli kuzatishlar mavjud.

“Boburnoma”da adibning shaxsi, uning tarjimai holi, xarakteri, qiziqishlari, kishilarga munosabati borasidagi qarashlari tegishli tarzda o‘z aksini topgan. Biz asar sahifalaridan Bobur shaxsiyatidagi rostgo‘ylik, mardlik, adolatparvarlik, mehribonlik, qattiqqo‘llik, hassoslikning namoyon bo‘lish holatlari bilan tanishamiz. Asarda Boburning ajdodlari, oilasi, avlodlari haqida ham birlamchi ma’lumotlar berilgan.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Unda ayrim asarlarning yaratilish tarixi haqidagi ma’lumotlar ham keltirilgan, jumladan, (1500–1501) yillar voqealari bayonida bir hukmdorning Boburga yaxshi iltifot ko‘rsatmagani aytiladi va adib quyidagi misralarini eslatadi:

Kim ko‘rubtur, ey ko‘ngul, ahli jahondin yaxshiliq?

Kimki ondin yaxshi yo‘q, ko‘z tutma ondin yaxshiliq [5. – B. 93.].

Bobur 1501 – 1502-yillar voqealari bayonida esa Toshkentga borib xon qoshida bir ruboiy o‘qigani eslanadi:

Yod etmas emish kishini mehnatda kishi,

Shod etmas emish ko‘ngulni g‘urbatda kishi.

Ko‘nglum bu g‘aribliqta shod o‘lmadi hech,

G‘urbatda sevunmas emish, albatta, kishi.

Xuddi shu yil voqealari bayonida u:

Jonimdin o‘zga yori vafodor topmadim,

Ko‘nglumdin o‘zga mahrami asror topmadim, – degan 7 baytli g‘azalini tugatganligini ham aytadi [6].

Kobul atrofidagi Gulbahor degan bir joydagi lolalarni sanatganda, u yerdan 34 xil lolani keltiradilar. Mana shu asnoda shoirning quyidagi g‘azali yaratiladi:

Mening ko‘nglumki, gulning g‘unchasidek tah-batah qondur,

Agar yuz ming bahor o‘lsa, ochilmoqi ne imkondur.

Shuningdek Bobur asarda 1508–1520, 1525, 1530-yillardagi voqealarni aks etmay qolgan [5. – B. 93.].

Xulosa sifatida shuni qayd qilish mumkinki, “Boburnoma” o‘zining turli soxalarga oid haqqoniy ma’lumotlari hamda ayni bir sohaga oid emasligi bilan ajralib turadi. Negaki, unda bayon etilgan tabiiy geografik hududlar, hukmdorlar, hayvonot dunyosi o‘zgacha tasvirlanadi. Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti Vatan sog‘inchi bilan o‘tgan bo‘lsada, undan kechmay vatanga talpinib yashadi. O‘zga elda hukmronlik qilgan bo‘lsa ham bunyodkorlik ishlaridan to‘xtamadi. Boburning vatanga bo‘lgan mehri va sog‘inchi o‘rnak bo‘lishga arziydir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boysunova C. “Boburnoma” – tarixiy-adabiy memuar asar.// Modern Science and Research, 2025. №4(2). – P. 33–41. Manba: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/71007>

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

2. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. –Т.: Ўзбекистон, 1960.
3. Qayumov A. Bobur va boburiylar davri adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2007.
4. Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1483-1530) / <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-mumtoz-sheriyati/bobur/>
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Том 2. “Б” ҳарфи. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2001. – Б. 93.
6. Zahiriddin Muhammad Bobur. She’riyatidan namunalar / <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/zahiriddin-muhammad-bobur-14-02-1483-26-12-1530.html>
7. Nizomiddinov N. G‘. Buyuk Boburiylar tarixi (XVI – XIX asrlar). Monografiya. – Т.: Fan va texnologiya, 2012.